

**ДЕЯКІ НАПРЯМИ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ**

Обґрунтовано актуальність і напрями на різних рівнях управління економічною безпекою в державі. Обґрунтовано ряд показників, що впливають на еколого-економічну безпеку з метою підтримки і генерації позитивних нових економічних результатів.

Ключові слова: управління еколого-економічною безпекою, цільові програми, фактори впливу.

O. R. SVATYUK, G. LESKIV, T. V. PRYSTAVSKA
Lviv State University of Internal Affairs

SOME AREAS OF ENVIRONMENTAL NATIONAL AND ECONOMIC SECURITY

Abstract – Based on a systematic approach to justify the level of the national environmental and economic security, such as goals, functions and structure of management of economic, environmental safety, technology and resources. Grounded actuality and directions is on the different levels of management economic security in the state. Grounded row of indexes which influence on ekologo-ekonomichnu safety with the purpose of support and generation of positive new economic results.

Key words: management, having a special purpose programs, factors of influence, ekologo-ekonomichnoy safety.

Постановка проблеми. Захищеність людини, її життя та здоров'я, честі та гідності, її недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю та однією з найважливіших передумов соціально-економічної стабільності й еколого-економічної безпеки країни. Так як відбувається селектування суспільства – зростає кількість бідного і найбіднішого населення, то воно продовжуватиме зростати. Через глобальне скорочення приросту населення використання товарів і послуг сповільнюється. Підприємництво, що орієнтоване на постійне зростання обсягів – стає нежиттєздатним, а екологічні ресурси – скорочуються.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання управління економічною безпекою підприємства досліджується вітчизняними науковцями І.А. Бланком, Н.Й. Реверчук, І.П. Макаренко, Р.І. Триньком, а екологічною безпекою – В.М. Комарницьким, Л.Д. Загвойською, О.Я. Лазором, О.І. Шапоренком. У статті поєднується управління екологічною та економічною безпекою як актуальною науково-прикладною проблемою в умовах загострення соціальної, економічної та екологічної кризи. Існує ризик прояву небезпечних явищ і процесів як природного, так і техногенного характеру при взаємодії природи й суспільства, виробництва та навколишнього середовища.

Формулювання цілі статті – на основі системного підходу обґрунтувати рівні організаційного механізму управління національною еколого-економічною безпекою, а саме цілі, завдання, функції, структуру управління еколого-економічною безпекою, технології та ресурси.

Виклад основного матеріалу. Під еколого-економічною безпекою розуміється стан навколишнього природного середовища та суспільного виробництва, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної чи економічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людей [1].

Сьогодні національна еколого-економічна безпека залежить від таких чинників: геополітичне та економіко-географічне положення, конкурентоспроможність національної економіки, рівень її соціального розвитку, науково-технічного прогресу, тіньової економіки тощо [3]. Своєчасне оцінювання ступеня небезпеки чи загрози, вибір пріоритетних напрямків протидії або ліквідації потенційних ризиків є основою успішного розвитку держави і суспільства в цілому. Цілі людей змінюються відповідно до того, як формуються їхні матеріальні, соціальні, духовні мотиви та створюються умови для задоволення цих потреб. Екологічні потреби є поряд із матеріальними, соціальними чи духовними потребами, що впливає на процес формування цілей суспільства, та на подальший розвиток всієї макросистеми. Задоволення еколого-економічних потреб, як індивідів, так і суспільства в цілому, вимагає певного організаційного порядку, який розпочинається з трансформації потреб в інтереси та цілі суспільства. Схему впливу еколого-економічних потреб на цілі, як елементів, що сприяють самоорганізації макросистеми та її підсистем, зображено на рис. 1.

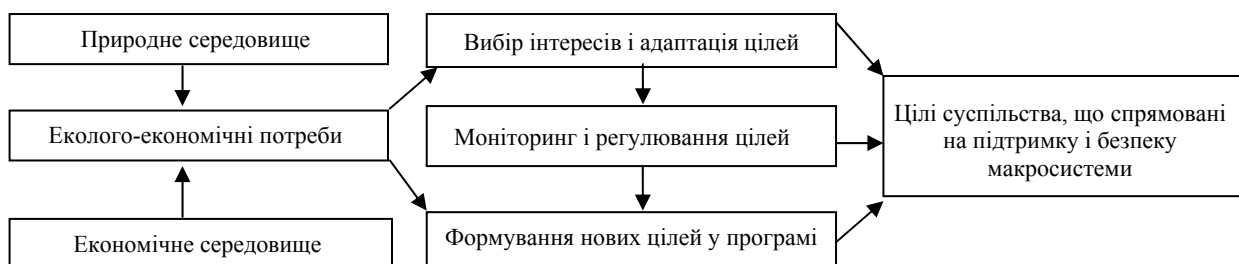

Рис. 1. Вплив еколого-економічних потреб на цілі та безпеку суспільства

Цілі природної, економічної та соціальної підсистем утворилися внаслідок усвідомлення і визнання потреб. Тому необхідним є: відбір і адаптація цілей економічної та соціальної систем, які є адекватними до екологічних потреб; моніторинг і регулювання тих цілей, що не відповідають екологічним потребам; формування нових економічних цілей у програмі.

Основними завданнями національної еколого-економічної безпеки є:

- проведення державної екологічної, науково-технічної та економічної політики, спрямованої на збереження та відтворення безпечного для існування природи навколишнього середовища і суспільства;
- забезпечення безпеки функціонування та розвитку ядерного комплексу в мирних цілях, захист якості життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього середовища;
- досягнення стійкого соціально-економічного розвитку та гармонійної взаємодії суспільства, виробництва і природи, захист еколого-економічних інтересів України.

До основних функцій управління еколого-економічною безпекою відносяться: планування процесів як природного, так і техногенного характеру при взаємодії природи й суспільства, виробництва та навколишнього середовища; екологічний та економічний моніторинг; державний облік; нормування, лімітування, ліцензування; екологічна та економічна експертиза; аудит; контролювання процесів безпеки як природного, так і техногенного характеру при взаємодії природи й суспільства, виробництва та навколишнього середовища.

Удосконалення системи управління природокористуванням в системі Мінекобезпеки України полягає в розробці Концепції екологічного нормування [4]. Остання визначає його політику та є основою для обґрунтування порядку розроблення, затвердження та введення в дію екологічних нормативів. Базові принципи, які впроваджує Мінекобезпеки, усувають: недоліки існуючої системи природокористування; дозволяють впровадити ефективні нормативи якості компонентів довкілля; показники можна вимірювати та контролювати; постулати “користувач платить” і “забруднювач платить”; екосистемний підхід в басейновому та територіальному плануванні діяльності; пріоритет у виборі сфер першочергової діяльності.

Практично всі природні ресурси, що спеціально використовуються, мають ціну. Спрощується система регулювання скидів та викидів, вводяться технологічні нормативи та екологічне ліцензування. Здійснюється гармонізація національного екологічного законодавства з міжнародним шляхом приєднання до конвенцій, угод та через врахування європейських стандартів та нормативів. Впровадження ефективного управління еколого-економічною безпекою здійснюється із застосуванням існуючої нормативно-правової бази, її вдосконаленням та доповненням. Розроблено і прийнято більше двох десятків законів і кодексів, положень, порядків, інструкцій в сфері використання та охорони тваринного та рослинного світу, водних та лісових ресурсів, атмосферного повітря, земель, надр [6].

Основні рівні організаційного механізму управління національною еколого-економічною безпекою схематично зображені на рисунку включають: стратегічну оцінку еколого-економічної політики країни; управління безпекою на основі еколого-економічного підходу та екосистемного; оцінювання впливу на навколишнє і внутрішнє середовище як опосередкованого так і вартісного (рис. 2).

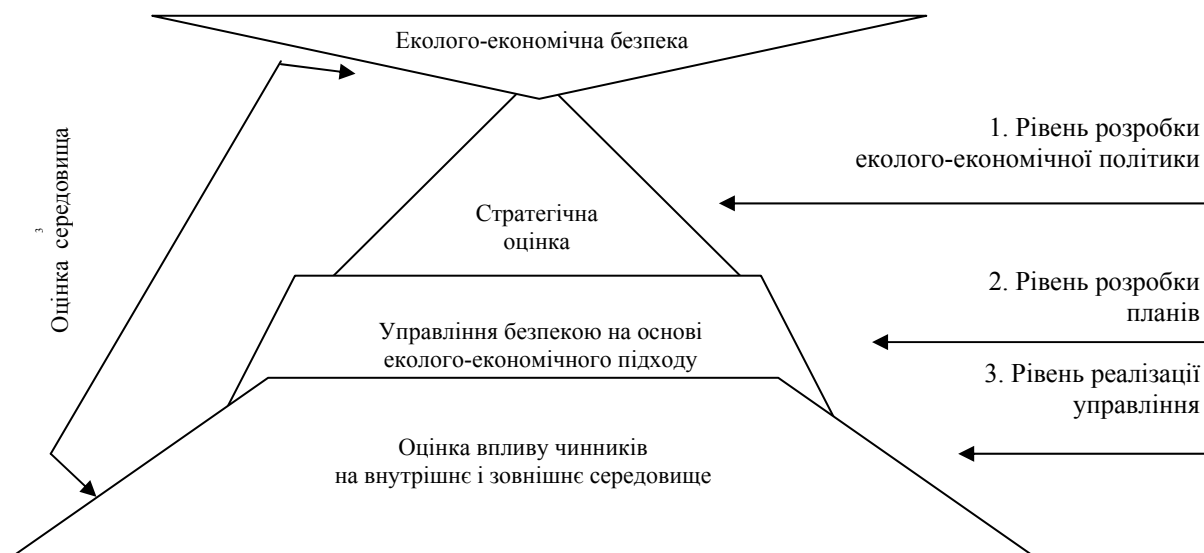

Рис. 2. Основні рівні організаційного механізму управління національною еколого-економічною безпекою

Цілі підсистем (рис. 1) можна визнати внутрішніми цілями самоорганізації макросистеми, які будуть підтримувати її функціонування або спрямовувати до подальшого розвитку. Вони повинні розроблятися на рівні розробки планів (рис. 2) в організаційному механізмі управління еколого-економічною безпекою.

Першим із запроваджених еколого-економічних інструментів став еколого-економічний механізм механізм плати за забруднення. В Україні введено плату за використання земельних, рекреаційних і лісових ресурсів, спеціальне використання прісних водних ресурсів, спеціальне використання надр при добуванні корисних копалин, спеціальне використання тваринного світу, готуються документи щодо впровадження інших

видів ресурсних платежів. Мета запровадженої системи платного природокористування полягає у формуванні економічних відносин у сфері використання природних ресурсів, стимулюванні раціонального і комплексного її використання та відтворення [5]. Стимулююча функція платежів полягає в тому, щоб запобігти виснаженню природних ресурсів і припинити безоплатне використання навколишнього середовища як приймального забруднення. За рахунок цих платежів створено позабюджетні фонди охорони навколишнього природного середовища. Проведено інвентаризацію джерел забруднення та небезпечних інгредієнтів, що дало можливість прогнозувати екологічний стан регіонів і міст, активніше впливати на його поліпшення шляхом фінансування природоохоронних заходів й робіт. У результаті розробки і впровадження економічного механізму природокористування і фінансування загальнодержавних природоохоронних програм та заходів, екологічний розділ державного бюджету став більш збалансованим.

Стратегія Мінекобезпеки у побудові державної системи регулювання екологічної безпеки полягає у створенні державної системи, здатної забезпечити перехід від реагування на події, що відбулися, до здійснення ефективних попереджуючих заходів задля недопущення забруднення навколишнього природного середовища. Важливим напрямком запобігання техногенним аваріям та катастрофам стала також державна екологічна експертиза. Основна мета експертизи – заборонити реалізацію проектів і програм чи діяльності, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Згідно Закону України “Про екологічну експертизу” спрямовується експертна діяльність у чітко визначене правове русло. Забезпечено розробку та введення в дію цілого комплексу нормативно-інструктивних документів, які всебічно регламентують питання організації і здійснення державної екологічної експертизи [7].

Україна є членом та бере участь у роботі провідних міжурядових організацій, діяльність яких пов’язана з вирішенням проблем охорони довкілля та ядерної безпеки. З 1995 р. Україна була прийнята до Ради Європи. Започатковано співпрацю у природоохоронній галузі з Європейським Союзом. На сьогодні Україна є стороною 16 природоохоронних конвенцій глобального та регіонального характеру. Готується за участю спеціалістів Міністерства підписання чи ратифікація поточних міжнародних конвенцій.

Критерії безпечного стану навколишнього природного середовища визначаються системою екологічних нормативів, технічних, санітарно-гігієнічних, будівельних та інших норм і правил, що містять вимоги щодо охорони довкілля. Дотримання нормативів і правил еколого-економічної безпеки забезпечується за допомогою:

- створення системи еколого-економічного законодавства, яке спрямована на охорону сфер, де виявляються негативні наслідки антропогенної діяльності, та на сфери, де виникають екологічні проблеми;
- формування системи управління охороною навколишнього природного середовища, яка включає до себе як органи загальної компетенції, так і спеціально уповноважені органи виконавчої влади, на які покладється здійснення екологічного контролю та інших управлінських функцій у галузі охорони довкілля;
- впровадження економічного механізму природокористування (плати за забруднення довкілля, спеціальне природокористування, фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів бюджетів);
- сприяння участі громадськості у вирішенні екологічних проблем (забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, визначення правових засад здійснення громадської екологічної експертизи, формування об’єднань громадян, що мають за мету охорону довкілля, надання права на подання до суду позовів про відшкодування шкоди внаслідок негативного впливу на довкілля діяльності підприємств, установ, громадян та окремих громадян) [5].

Гарантії ефективного управління еколого-економічною безпекою є визначено у законодавчих та інших нормативно-правових актах як напрямом діяльності суб’єкта (групи суб’єктів) щодо організації охорони довкілля, забезпечення еколого-економічної безпеки, раціонального використання, відтворення природних ресурсів і виробництва. Управління здійснюється на засадах, визначених Конституцією України, законодавчо-нормативними актами, природо-ресурсними й іншими актами еколого-економічного законодавства, а також законодавства, яке регулює діяльність органів державного, самоврядного та громадського управління в цілому. Загальнодержавними еколого-економічними програмами визначається єдина політика у галузі охорони довкілля, передбачаються заходи щодо стабілізації та поліпшення стану довкілля в Україні чи окремих його складових. Найважливішими з них є Закон України “Про державні цільові програми” від 18.03.2004 р.; Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 р., затверджена законом України від 21.09.2000 р. [8, 9]. Міжрегіональні еколого-економічні програми, що визначають заходи щодо вирішення екологічних проблем, спільних для двох і більше областей України. Місцеві програми (обласні, районні, міські, селищні, сільські) розробляються із врахуванням заходів, що передбачені загальнодержавними і міжрегіональними еколого-економічними програмами, та природних особливостей і рівня техногенного навантаження на довкілля у відповідних місцевостях. В еколого-економічних програмах із врахування вимог екологічного законодавства та міжнародних договорів висвітлюються цілі: необхідність і стисле обґрунтування доцільності розроблення програми; основна мета програми й термін її реалізації; характеристика сучасного стану проблеми [6].

Сьогодні в державі є необхідною зважена боргова політика, скорочення бюджетного дефіциту, забезпечення збалансованості місцевих бюджетів для управління еколого-економічною безпекою. Урядом сформовано Координаційний центр по впровадженню економічних реформ (створений указом Президента № 747 від 2.07.11 р. як консультативно-дорадчий орган при президентові), який розробив інформаційні матеріали про виконання в першому півріччі Національного плану дій на 2011 р. по впровадженню Програми економічних

реформ на 2010-2014 рр. “Багате суспільство, конкурентоздатна економіка, ефективна держава” (затверджений указом Президента № 504 від 27.04.11 р.). За останній 2012 рік влада запланувала і “виконала” 100 % запланованих на рік реформаторських заходів економічного характеру. Ідея кількісної оцінки виконання Плану дій з впровадження реформ (якісного за своєю суттю поняття), безумовно, оригінальна. Проте методологія підрахунку виконаних і невиконаних заходів виглядає ще дивніше, а саме оцінка кількості розроблених законопроектів і кількості внесених до Верховної Ради.

Висновки. Розробка заходів забезпечення еколого-економічної безпеки країни, що обумовлюються пріоритетністю національних інтересів, необхідністю своєчасного вжиття адекватних заходів, має базуватись на засадах правової демократичної держави. Ступінь загрози еколого-економічній безпеці великою мірою визначає часовий фактор: коли помилки стратегів призводили до незворотності втрачених можливостей і поглиблення кризової ситуації. Для вирішення проблем еколого-економічної безпеки необхідно виробити нові підходи у дослідженні національної еколого-економічної безпеки у світовій системі; вивчити механізми інтеграційних зрушень, процесів глобалізації та регіоналізації у світі; здійснити аналіз початкового етапу еколого-економічного реформування в державі; визначити фактори, що спричинили кризу еколого-економічної системи; визначити стартові позиції розвитку та зміцнення еколого-економічної системи України; розробити пропозиції щодо структурного реформування господарської системи на макро- та мікрорівні, а також ефективного використання ресурсів, зосереджених у господарському комплексі країни.

Еколого-економічна безпека є фундаментальною основою успішного розвитку країни і невід’ємною частиною її загальної безпеки. Вона характеризується як такий стан еколого-економічного розвитку держави, що повною мірою забезпечує його гармонійний розвиток та ефективне усунення як внутрішніх, так і зовнішніх існуючих та виникаючих загроз.

Література

1. Управління еколого-економічною безпекою України : монографія / З. Б. Живко, О. Р. Сватюк, Г. Я. Леськів [та ін.] ; за заг. ред. Р. І. Тринька. – Л. : Ліга-Прес, 2012.
2. Веклич О. О. Формування економічного механізму сталого розвитку України / О. О. Веклич // Вісник НАУ. – 2000. – № 2. – С. 3–16.
3. Шапоренко О. І. Екологічний менеджмент / О. І. Шапоренко – Донецьк : НОРД комп’ютер, 2004. – 312 с.
4. Мінекобезпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.ua/vnz/reports/ecology/>
5. Комарницький В. М. Правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій в Україні : монографія / В. М. Комарницький. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2002. – 152 с.
6. Макаренко І. П. Економічна безпека України, макроекономічний аспект / І. П. Макаренко // Економіка і управління. – 2008. – № 2. – С. 11.
7. Про екологічну експертизу [Електронний ресурс] : закон України від 9.02.1995, № 45/95-ВР. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/95-вр>
8. Про державні цільові програми [Електронний ресурс] : закон України від 18.03.2004, № 1621-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>
9. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки [Електронний ресурс] : закон України від 21.09.2000, № 1989-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1989-14>

References

1. Upravlinnya ekologo-ekonomichnoyu bezpekoyu Ukrainy : monografiya / Z. B. Zhyvko, O. R. Svatyuk, H. Ya. Les'kiv [ta in.] ; za zag. red. R. I. Tryn'ka. – L'viv : Liga-Pres, 2012.
2. Veklych O. O. Formuvannya ekonomichnogo mekhanizmu stalogo rozvytku Ukrainy / O. O. Veklych // Visnyk NAU. – 2000. – № 2. – S. 3–16.
3. Shaporenko O. I. Ekologichnyy menedzhment / O. I. Shaporenko. – Donets'k : NORD komp'yuter, 2004. – 312 s.
4. Minekobepeky Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.osvita.ua/vnz/reports/ecology/>
5. Komarnyts'kyu V. M. Pravovyy rezhym zon nadzvychaynykh ekologichnykh sytuatsiy v Ukrayini : monografiya / V. M. Komarnyts'kyu. – Lugans'k : RVV LAVS, 2002. – 152 s.
6. Makarenko I. P. Ekonomichna bezpeka Ukrayiny, makroekonomichnyy aspekt / I. P. Makarenko // Ekonomika i upravlinnya. – 2008. – № 2 – С. 11.
7. Pro ekologichnu ekspertyzu [Elektronnyy resurs] : zakon Ukrayiny vid 9.02.1995, № 45/95-VR. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/95-вр>
8. Pro derzhavni tsil'ovi prohramy [Elektronnyy resurs] : zakon Ukrayiny vid 18.03.2004, № 1621-IV. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>
9. Pro Zagal'noderzhavnu programu formuvannya natsional'noyi ekologichnoyi merezhi Ukrayiny na 2000–2015 roky [Elektronnyy resurs] : zakon Ukrayiny vid 21.09.2000, № 1989-III. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1989-14>

Надіслана/Written: 27.05.2013 р.

Надійшла/Received: 31.05.2013

Рецензенти: д.е.н., проф. І. П. Мойсеєнко,
д.е.н., проф. Б. М. Мізюк